

УДК 881.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/23.166376>

Людмила ЮРСА,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) Lnuzhdak@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ БАЧВАНСЬКО-СРИМСЬКОГО ВАРІАНТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ НА БАЛКАНАХ

У статті розглянуто розвиток та використання бачвансько-сримського варіанта української літературної мови на території Сербії. Вказано на причини зародження бачвансько-сримської говірки. Також проаналізовано події, які вплинули на мовні зміни у говірці руснаків Бачки та Сриму. Бачвансько-сримську говірку як варіант української літературної мови утвердив Гавриїл Костельник. Він видав «Граматику бачвансько-рускей бешеди», яка започаткувала літературний варіант мови руснаків Балкан. Бачвансько-сримська говірка сформувалась на основі південно-західних говорів української мови. Вона відрізняється від сучасної української літературної мови. Вагомий внесок у кодифікацію бачвансько-сримського варіанта української літературної мови зробив Володимир Гнатюк. Він здійснив фольклористичну експедицію до Бачки та Сриму, а на зібраному матеріалі дійшов висновків, що мова руснаків Бачки та Сриму є видозміненим варіантом української мови, який за певних подій зазнав деяких змін.

Балкани заселили ще зсередини XVIII ст. українці Закарпаття, а згодом і Галичини, які змушені були емігрувати до Югославії. І до сьогодні вони зберегли свою культуру, традиції, мову, історію. На території Сербії функціонують руська гімназія, кафедра та відділ в університеті Нового Саду. Опубліковано понад 200 шкільних підручників бачвансько-сримським варіантом української літературної мови. Виходить друком тижневик «Руске слово», культурно-мистецький часопис «Шветлосці».

Ключові слова: руснаки, руски язык, кодифікація, бачвансько-сримські русини.

Lyudmyla YURSA,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Applied Linguistics
of Lviv National University named after Ivan Franko

(Lviv, Ukraine) Lnuzhdak@ukr.net

THE FORMATION OF THE BACHVANSKO-SRIMSKOGO VARIANT OF THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE IN THE BALKANS

In the article was reviewed the development and using of the Bachvansko-Srimskogo variant of the Ukrainian literary language in Serbia's territory. They showed the reasons for the birth of Bachvansko-Srimsky dialect. Also analyzed events that influenced the linguistic changes in the dialects of the Rusnakov Bachki and Srim. The Bachvansko-Srimski dialect has been approved by Gavriil Kostelnik as version for the Ukrainian literary language. He had published the «Grammar of bachvansko-ruskey beshedy», which initiated a literary language version of the Balkan Rusnakov. Bachvansko-Srimski dialect was formed on the basis of the south-western dialects of the Ukrainian language. It differs from modern Ukrainian literary language. Volodymyr Hnatyuk made a significant contribution to the codification of the Bachvansko-Srimskogo variant of the Ukrainian literary language. He did a folkloristic expedition to Bachka and Srima. On the collected material he made conclusion that language of the Rusnakov Bachki and Srima is a modified version of the Ukrainian language, which for certain events has undergone some changes. Balkan's Rusnaky inhabited these territories from the middle of the XVIII century. The Ukrainians of Transcarpathia, and later Galichany were forced to emigrate to Yugoslavia. And to this day they have kept their culture, traditions, language, history. On the territory of Serbia there is a russian gymnasium, a chair and a department at the University of New Garden. It was published over 200 school textbooks of the Bachvansko-Srimian version of the Ukrainian literary language. The «Ruske word» a weekly is printed, and cultural and art quarterly the «Shvetlosty». Gavriil Kostelnik began publishing his works in a folk-speaking language. His work was deeply influenced by Volodymyr Hnatyuk's scientific work. Gavriil Kostelnik did not use the dominant Church Slavonic at that time. He published in his native dialect a collection of poems «From my vala ...», later «Grammar of Bachvansko-ruskey beshedy». Gavriil Kostelnik approved the Bachvansko-Srimski dialect as an alternative to the Ukrainian literary language. Serbian's Rusnak were settlers from Western Ukrainian ethnic lands.

The first resettlements took place in the XVIII-XIX centuries. Ukrainian Rusnaks lived on the territory of Backa, Srim, Slavonia, New Garden, villages Rus Kerestur and others.

The carriers of the dialect call their language – ruska besheda, rusky language the Bachvan dialect. This language is used by about 25 thousands inhabitants of Yugoslavia and Croatia. Resettlement of the this territory occurred during the XVIII – XIX centuries.

Ruski language is a variant of the Ukrainian literary language, which is marked by the influence of other languages (Slovak, Polish).

In the XVIII century there were resettlements from the autochthonous lands of the Transcarpathians, and at the end of the nineteenth century from Galychyn.

In Yugoslavia lived about 15 thousands people – direct descendants of Ukrainian settlers from Western Ukrainian lands.

The complete isolation from the linguistic color of native land led to modification of the Rusnak's dialect.

Since the collapse of Yugoslavia, Ukrainian communities have changed. The Ukrainian National Council was established, the magazine «Ukrainian Word», the newspaper «Native word» began to issue. It was published «Materials to the history of Ukrainians in Bosnia» (in 4 vols), E. Kuleba had published the book «100 years of «Education» and «Roots». On the materials of his scientific and poetic works Gavriil Kostelnik argued that the Bachvansko-Srymski dialect is a variant of the Ukrainian literary language, and changes that it has undergone is a consequence of the influences of other adjacent languages.

The articles by Gavriil Kostelnik («Why did the Ukrainians revolt?» and «What is our national name?») had become a significant contribution to Ukrainian linguistics. On the scientific, folk and historical materials, Gavriil Kostelnik proved the belonging of the Bachvanski rusnakiv to the Ukrainian ethnic group.

The Diaspora, which lives on the territory of the former Yugoslavia, is one of the oldest Ukrainian diasporas, which left the territory of autochthonous Transcarpathian lands in the middle of the XVIII century.

Bachvansko-Srymsky rusnaky (Ukrainians of modern Serbia), whose name was formed from the cities in which they live – Bachka and Srim. Their language of literary and scientific works was begun in the early twentieth century. Gavriil Kostelnik, who in 1923 created the first grammar on the basis of a folk-speaking native language, became the initiator of the literary language of the Bachvansko-Srymsky Rusyns.

At the end of the twentieth century began to operate the system of education of Balkans rusnakiv. The department and chair were opened at the University of New Garden, the Russian gymnasium, were published more than 200 textbooks for schools in the native language of the Bachvansko-Srymski Rusyns.

There are several journalistic editions, the works of which are published in the dialect of the Bachvansko-Srymski Rusyns, for example: the weekly «Ruske word», quarterly «Shvetlosts». Were created Russian edition and Russian TV studio on Radio New Garden. The translation of the Gospel and the Psalter is reversed, they are actively used in the temples of the Kryzhevak Diocese, as well as the Apostolic Exarchate of the Greek Catholics in Serbia.

At the present stage, the Ukrainian state begins to support all cultural and scientific movements Ukrainians in Serbia. Grants are given to support and develop of Ukrainian culture. Rusnaki of the Balkan managed to preserve their traditions, color and authenticity. They clearly understand themselves as Ukrainians, care about preserving their native language. At the scientific level, many pro-Ukrainian figures publish works that prove the belonging of the Rusnak of the Balkan to the Ukrainian ethnic group. Such professors as Julian Tamash, Ramach, Tsap and others made a significant contribution to the identification of the Bachvansko-Srymski Rusnaks. They clearly trace and prove the commonality of the Russian language of Rusnaks in Serbia and contemporary Ukrainians living on the territory of independent Ukraine.

Key words: *rusnaks, ruski yazyk, codification, bachvansky-srymean rusyns.*

Постановка проблеми. Питання кодифікації бачвансько-сримського варіанта української мови є актуальним та потребує остаточної наукової визначеності. Це необхідно якомога швидше вирішити, аби уникнути всіляких спекуляцій щодо окремішності нації, які намагаються впровадити неорусинські пропагандисти.

Аналіз досліджень. Чимала кількість наукових праць присвячена вивченню походження, становлення та функціонування мови руснаків на Балканах. Вагомий внесок зробили такі науковці, як: В. Гнатюк, Г. Костельник, В. Надь, Ю. Тамаш, М. Рамач, М. Цап, Л. Белей. Вони наводять аргументи для підтвердження приналежності мови бачансько-сримських руснаків як варіанта української літературної мови.

Мета статті – проаналізувати процеси становлення та розвитку бачвансько-сримського варіанта української літературної мови.

Виклад основного матеріалу. На території колишньої Югославії проживає одна з найдавні-

ших українських діаспор, яка покинула території закарпатських земель ще в середині XVIII ст. Це українці сучасної Сербії, а точніше – бачвансько-сримські руснаки, назва яких утворилась від міст, в яких вони проживають, – Бачка та Срим. Їхня літературна мова була започаткована ще на початку XX ст. Зачинателем літературної мови бачвансько-сримських русинів був Гавриїл Костельник, який у 1923 році створив першу граматику. З другої половини XX ст. почала діяти система освіти на «руском язичу». Відкрилась руська гімназія, а також кафедра та відділ в університеті Нового Саду. У Белграді та Новому Саді з кінця XX ст. опубліковано понад 200 підручників для шкіл на рідній мові бачвансько-сримських русинів.

У публіцистичній галузі функціонують кілька видань, написаних говіркою бачвансько-сримських русинів, зокрема: тижневик «Руске слово», культурно-мистецький часопис «Шветлосц». На «Радіо Нови Сад» було створено руську редакцію та руську телестудію. Здійснено переклад Єван-

гелія та Псалтиря, які активно використовують у храмах Крижевацької єпархії, а також Апостольського екзархату греко-католиків Сербії.

Бачвансько-сримська говірка сформувалась на південно-західних говорах української мови, тому суттєво відрізняється від сучасної української літературної мови. На думку Л. Белея, «говірки бачвансько-сримських руснаків не знають характерного для української мови переходу етимологічних [о], [е] в [і] (*вол* 'віл', *пост* 'піст', *стол* 'стіл', *соль* 'сіль') та звичних для української фонетики так званих повноголосних *блато* 'болото', *базда* 'борозда', *браня* 'борона', *браниці* 'боронити', *борба* 'боротьба' *врана* 'ворона', *злато* 'золото' тощо; на місці праслов'янських сполук *dj, *tj, *kj вживаються як поширені в інших південно-західних говорах української мови [дж/ж], [ч], так і типові для західнослов'янських мов [дз], [ц] (*меджа* 'межа', *мачуха*, *унучка* та *єдзене* 'їжте', *помоц* 'поміч'); праслов'янський *l може переходити або у звичні для української мови звукосполуки [ок/ол], або в [лу/ло] (*вовк*, *жовти* 'жовтий', *колбаси* та *слунко* 'сонце'; *длобац* 'довбати') тощо (Белей, 2007: 588–589).

Мові бачванців притаманний фіксований наголос, який падає на другому складі з кінця слова.

У 1884 році читальню коцурських руснаків приймають у членство «Просвіти» міста Львова. Це надало можливість зміцнити культурно-просвітницькі пріоритети руснаків, які проживають на території сучасної Сербії.

Відомий український фольклорист, етнограф Володимир Гнатюк у 1897 році здійснив експедицію до міст Бачки та Сриму. Результатом його праці стало чимало наукових праць та зібрання оригінальних фольклорних творів, які демонструють історію, культуру та побут бачвансько-сримських русинів. На думку Л. Белея, Володимир Гнатюк «авторитетно продемонстрував не лише саму можливість олітературнення народно-розмовного слова бачванців, указав напрям розвитку літературної мови на народно-розмовній основі, а й наголосив на цінності саме народного слова, руської бешеди, чим увів процес творення руського язика, тобто літературної форми мови бачванців, у загальноукраїнський контекст» (Белей, 2017: 141).

Гавриїл Костельник, перебуваючи під впливом праць Володимира Гнатюка, теж починає використовувати народно-розмовні елементи у своїх творах, відкидає використання панівної на той час церковнослов'янської мови. Г. Костельник публікує рідною говіркою поетичну збірку «З мого вала...», а згодом «Граматику бачвансько-рус-

кей бешеди». Своєю граматику Гавриїл Костельник утверджує бачвансько-сримську говірку як варіант української літературної мови. За його словами, «барз добре видно, же корень нашої бешеди руско-українски; барз вельки вплив на ней чи зазначел польски, а словацки уж бул вело менши» (Белей, 2017: 144).

Відомі науковці Сербії, зокрема, Юліан Тамаш, Владимир Кочиш, Михайло Рамач, Микола Цап та інші заснували Союз русинів-українців Югославії (пізніше – Сербії). Після розпаду Югославії ситуація для представників проукраїнської позиції стала вкрай складною. Натомість посилювався вплив псевдонаукового неорусинського руху. Прибічник української радії в науково-культурному розвитку бачвансько-сримських русинів Ю. Тамаш наголошує: «Хай у русинській краплині роси відзеркалюється подоба українського моря, щоб не зникло воно, як роса, в російському імперському океані» (Белей, 2017: 154).

Руснаки Сербії – це українські переселенці, які проживали на етнічних землях Закарпаття. Перша хвиля переселення відбувалась ще у XVIII – XIX ст. Закарпатські русини компактно проживають на території Бачки, Срим, Славонії, Новому Саді, селах Руський Керестур, Петровці, Беркосово та ін.

Варіант української літературної мови, який функціонує на території колишньої Югославії, називають самі носії – *руски язук*, *руска бешеда*, *бачванський говір*. Цей говір використовує близько 25 тис. руснаків Югославії та Хорватії. Вони є нащадками переселенців з автохтонних західноукраїнських земель, які емігрували на Балкани протягом XVIII – XIX ст. *Руски язук* – це варіант української літературної мови, який утворився під значним впливом східнословачьких говірок. У XVIII ст. перші переселення відбулись із території Закарпатської області до Бачки. У кінці XIX ст. – друга хвиля еміграції українців із Галичини. На сьогодні в Югославії живе приблизно 15 тис. чоловік, які є прямими нащадками українських переселенців із західноукраїнських земель.

Відірваність від рідного краю та ізоляція від мовного ареалу призвела до видозміни говірки руснаків Сербії. За словами Міхаеля Мозера, русини є «власне українцями, що споконвіку були «русинами-українцями», але з різних, досить складних і багатоманітних причин <...> опинилися осторонь тих новітніх націотворчих процесів, що їх останній етап розпочався в другій половині XIX ст.» (Мозер, 2011: 367–368).

Відомий дослідник історії, культури та літератури руснаків Балкан Микола Цап переконаний у тому, що руснаки Югославії мають глибоку куль-

турно-національну традицію з русинами Карпат. За його словами, «з уключованьом Руснацох и Сриму до общекултурних и национальних цекох закарпатських Русинох стредком XIX століття, почина процес, котри условно наволюєме предистория культурно-національного пре породу Руснацох нешкайшей Югославії. Як познате, початки того пре породу звичайно ше вяже за 1890 рок и видаване Русского соловая Михайла Врабеля, першей книжки на язика бачванско-сримских Руснацох, але зачатки культурней активносци, през свідомосц о припаданю гу ширшей націоналней заєдніци Русинох (Українцох) з обидвох бокох Карпатох, маю глибшу традицію» (Цап, 2014: 9).

Після розпаду Югославії українські громади зазнали деяких видозмін. У Сербії заснували Українську національну раду, почав виходити часопис «Українське слово», відновлено газету «Рідне слово». Було опубліковано «Матеріали до історії українців у Боснії» (у 4-х т.), Є. Кулеба видав книги «100 років «Просвіти» та «Коріння».

Гавриїл Костельник своєю граматикую та іншими науковими працями доводить, що говірка

бачванських русинів є діалектом української мови, а ті видозміни, яких вона зазнала, – це наслідок впливів словацької та польської мов. Вагомий внесок у науковий фонд українського мовознавства Гавриїл Костельник зробив своїми статтями «Чом сом постал Українець?» та «Яка наша народна назва?». У цих поезіях Гавриїл Костельник, керуючись науковими, історичними та фольклорними матеріалами, доводить належність бачванців до українського етносу.

Висновки. Процес становлення та розвитку мови русинів Сербії був доволі звивистим та насиченим різноманітними подіями, що впливали на його розвиток. Головною цінністю бачвансько-сримських руснаків є те, що вони зуміли зберегти свою автентіку, мову, культуру та колорит. На сучасному етапі розвитку України необхідно активно підтримувати на політичному рівні всілякі науково-культурні заходи, які сприятимуть відновленню історичної справедливості та приналежності народу, що за тих чи інших обставин змушений був покинути рідні землі, до українського етносу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белей Л. Русинська мова в Сербії та Хорватії. Українська мова. Енциклопедія. К.: Українська енциклопедія, 2007. 856 с.
2. Белей Л. «Русинський» сепаратизм: націєтворення in vitro. К.: Темпора, 2017. 392 с.
3. Мозер М. Причинки до історії української мови. Вінниця: Нова Книга, 2011. 848 с.
4. Цап М. На жридлох духовносци: огляди з історії рускей літератури и культури. Нови Сад: Руске слово, 2014. 129 с.

REFERENCES

1. Beley L. Rusynska mova v Serbii ta Chorvatii. [Ukrainska mova]. Entsyklopediia. K.; Ukrainska entsyklopediia, 2007, 856 s. [in Ukraine].
2. Beley L. «Rusynskiy» separatyzm: natsiietvorennia in vitro [«Rusynskiy» separatyzm: natsiotvorennia in vitro]. K.: Tempora, 392 s. [in Ukraine].
3. Mozer M. Prychynky do istorii ukrainskoi movy [Monohrafiia]. Vinnycia: Nova Knyha, 2011. 848 s. [in Ukraine].
4. Tsap M. Na zhrydlokh duchovnostsy z istoriyi ruskey lyteratury y kultury [Na zhrydlokh duchovnostsy z istoriyi ruskey lyteratury y kultury]. Novy Sad: Ruske slovo, 2014. 129 s. [in Serbia].